

बैठक नं. ३१९ (४) १६

मिति: २०८२।१०।११

निर्णयहरू

निर्णय नं. १

आगामी २०८२ फागुन २१ गते सम्पन्न हुन लागेको आमनिर्वाचनका सन्दर्भमा राष्ट्रिय सूचना आयोगका तर्फबाट देहायका विषयमा ध्यानाकर्षण गराउँदै तदनुकूल वातावरण बनाउन सरकार, निर्वाचन आयोग, राजनीतिक दलका प्रमुखलाई र आमनागरिकको दायित्वका विषयमा सचेतना बढाउन तत्तत् निकाय र सबै प्रकृतिका मिडियालाई लेखी पठाउने निर्णय गरियो:

१.आवधिक निर्वाचन लोकतन्त्रको आधारशिला हो। लोकतन्त्रमा स्वच्छ, भयरहित र स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धाका आधारमा गराइने निर्वाचनले मात्र वैधता प्राप्त गर्दछ। नागरिकको स्वतन्त्र, भयरहित र विवेकपूर्ण मतबाट प्राप्त जनदेश मात्र लोकतन्त्रमा स्वीकार्य हुन्छ। मताधिकार र जनदेशको आधारमा शासन सत्ता हस्तान्तरण गर्ने पद्धतिको स्वस्थ विकासबाट नै लोकतन्त्र संस्थागत हुन्छ। यस सन्दर्भमा निर्वाचनमा मतदाताको अत्याधिक सहभागिता, विवेकपूर्ण मतदान गर्न पाउने नागरिकको अधिकारको सुनिश्चितता, निर्वाचन खर्चमा मितव्ययीता, निर्वाचन सञ्चालन गर्ने निकाय र त्यसमा संलग्न पक्षहरूको निष्पक्ष र प्रभावकारी भूमिका स्वच्छ र स्वतन्त्र निर्वाचनका न्यूनतम र अनिवार्य शर्त हुन्। यसैगरी, राजनीतिक दल र उम्मेदवारहरूबीचको स्वच्छ प्रतिस्पर्धा, नागरिक समाज, निर्वाचन पर्यवेक्षक, मानवअधिकारकर्मी, सञ्चारमाध्यमको पहरेदारी एवं सरकारको तर्फबाट शान्ति सुरक्षाको प्रत्याभूतिले मात्र स्वच्छ र निष्पक्ष निर्वाचनको वातावरण सुनिश्चित गर्दछ।

आमनिर्वाचनमा मतदातालाई विवेकको मत व्यक्त गर्न सशक्तिकरण गर्नु जरुरी छ। संविधानले अपेक्षा गरे अनुरूप भावी सरकारको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनका लागि सक्षम, योग्य, इमान्दार नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नसक्ने क्षमतावान, समावेशीकरण र लैङ्गिकताका दृष्टिले समेत उचित जनप्रतिनिधित्वको सुनिश्चितताका निम्ति आम मतदातामा सही सूचना प्रवाह आवश्यक छ। साथै, निर्वाचन प्रक्रियालाई स्वच्छ र मर्यादित बनाउन, शान्ति सुरक्षाको प्रत्याभूति गराउन, सरकार र राजनीतिक दलहरूलाई बढी जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन, निर्वाचनमा हुने अनुत्पादक खर्चहरूलाई रोक्न, निर्वाचनमा हुने खर्चलाई पारदर्शी बनाउन, गलत र भ्रामक समाचार र सूचनाले पार्ने प्रभावलाई अन्त्य गर्न जरुरी छ। यसका निम्ति संचारमाध्यम र सामाजिक सञ्जालमार्फत् प्रवाह हुने सूचना र समाचार सही, सत्य, स्वच्छ, व्यक्तिको गोपनीयता संरक्षण, द्वेषपूर्ण अभिव्यक्तिको निषेध, मानवअधिकार प्रतिको सम्मान, निर्वाचन आचार संहिताको पालना, मुलुकको सार्वभौमसत्ता, स्वतन्त्रता, अखण्डता र राष्ट्रिय हित र राष्ट्रिय एकता, सामाजिक सद्भाव जस्ता कुरामा प्रतिकूलता हुन नदिने गरी सजग भई स्वच्छ जनमत निर्माणमा सक्रिय भूमिका आवश्यक हुन्छ।

२.सूचनाको हक लोकतन्त्रको आधारस्तम्भ हो। संयुक्त राष्ट्रसंघले सन् २००४ मा सार्वजनिक निकायमा सूचनाको पहुँचको अधिकार मौलिक मानवअधिकार हो, राष्ट्रिय कानूनले अधिकतम सूचनाको सार्वजनिकिकरण (Maximum

Disclosure) गर्ने सिद्धान्तलाई आत्मसात गरी सार्वजनिक हितको निम्ति सीमित अपवादको विषयबाहेकका सबै सूचनामा नागरिकको पहुँच सुनिश्चितता हुनुपर्ने घोषणा गरेको छ । यसैगरी सन् १९६६ को नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको धारा १९ ले सूचनाको हकलाई सुनिश्चितता प्रदान गरेको छ । सूचनाको हकको महत्वलाई आत्मसात गर्दै सन् १९९० सम्ममा एक दर्जन जति मुलुकहरूले यस सम्बन्धी संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था गरेकोमा लोकतन्त्रको लहरसँगै (ध्वज या मझुवा अथवा अहिले विश्वका १४० भन्दा बढी मुलुकहरूले संविधान र कानूनद्वारा नागरिकको सूचना पाउने हकलाई संरक्षित र सुनिश्चित गरेका छन् ।

नेपालमा २०४६ सालको जनआन्दोलनपछि जारी भएको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले पहिलोपटक सूचनाको हकको संवैधानिक प्रत्याभूति गऱ्यो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले पनि सूचनाको हक नागरिकले माग्ने र वपाउने अधिकारका रूपमा निरन्तरता दियो । यस बीचमा संवैधानिक व्यवस्थालाई लागू गर्न सर्वोच्च अदालतले विभिन्न मुद्दाहरूमा सूचनाको हकको महत्वलाई स्पष्ट व्याख्या गर्दै कानून बनाउनसमेत आदेश गऱ्योयी पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आमनागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन साथै नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने उद्देश्यले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ जारी गरी कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको छ । खुला सरकारको अवधारणाका आधारमा यस ऐनले गरेको सूचना प्रवाह गर्ने प्रणालीको विकास एवं सूचनादाताको संरक्षणका लागि राष्ट्रिय सूचना आयोग गठन भइ चौथो कार्यकालमा रहेको छ ।

३. नेपालको संविधान २०७२ को धारा १७ र धारा १९ मा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र प्रेस स्वतन्त्रताको हकअन्तर्गत गलत र भ्रामक सूचना प्रवाहमा रोक लगाउने मनसायले कतिपय अवस्थामा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन सकिने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । संविधानले आत्मसात गरेको सिद्धान्त र मान्यताका आधारमा जारी भएको मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ ले झुट्टा अफवाह फैलाउन नहुने (दफा ७०), झुट्टा जानकारी दिन नहुने (दफा ८४), झुटा कुरा अभिलेखमा राख्न नहुने (दफा ८९), झुठा सूचना दिन नहुने (दफा ९८), अश्लील सामग्री प्रकाशन, प्रचारप्रसार गर्न नहुने (दफा १२१) जस्ता व्यवस्था गरी अन्यथा त्यस्ता गलत सूचना प्रवाहको कार्य कसुरजन्य मानी दण्डनीय हुने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अपराध संहिताले व्यक्तिको गोपनीयता तथा प्रतिष्ठा विरुद्धको कसुर सम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरी व्यक्तिको गोपनीयता विरुद्धको कार्यलाई दण्डनीय बनाई पीडित पक्षलाई पीडकले क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने समेतको व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी यस संहिताले प्रतिष्ठा विरुद्धको कसुर अन्तर्गत कसैले कसैलाई होच्याउने नियतले बोली वा वचनले अपमानजनक शब्द प्रयोग गरेमा निजले गाली गरेको मानी त्यस्तो गर्नेलाई कैद र जरिवानाको व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अरूको इज्जतमा धक्का पुऱ्याउने नियतले कुनै किसिमबाट प्रचारप्रसार गरेमा बेइज्जतीको कसुर गरेको मानी कैद र जरिवानाको सजाय र क्षतिपूर्ति समेत भराउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

विज्ञापन (नियमन गर्ने ऐन), २०७६ ले गाली बेइज्जती हुने गरी, सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने गरी, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात जाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा खलल पार्ने वा कुनै पनि आधारमा विभेद हुनेगरी भ्रम वा अफवाह फैलाउने उत्तेजना फैलाउने वा अन्य त्यस्तै अमर्यादित व्यवहार गर्ने गरी स्वच्छ

प्रतिस्पर्धामा प्रतिकूल असर पार्ने गरी, कसैले पनि निर्वाचनको स्वच्छतामा प्रतिकूल असर पार्ने गरी वा निर्वाचनमा अवरोध गर्ने गरी विज्ञापन गर्न गराउन नपाउने गरी रोक लगाएको छ । यसैगरी यस ऐनले आधिकारिक रूपमा जानकारी नभई विज्ञापन गर्न नहुने, सम्बन्धित व्यक्तिको मन्जुरी बिना कसैको इमेल वा मोबाइलमा इमेल वा एस.एम.एस बाट विज्ञापन तथा सन्देशमूलक सूचना पठाउन नपाइने व्यवस्था गरी ऐनले निषेध गरेको कुरा गरेमा दण्डनीय बनाएको छ । विद्युतीय कारोबार ऐन, २०६३ को दफा ४७ ले विद्युतीय सञ्चार माध्यमहरूमा प्रचलित कानूनले प्रकाशन तथा प्रदर्शन गर्न नहुने भनी रोग लगायतका सामग्रीहरू वा सार्वजनिक नैतिकता, शिष्टाचार विरुद्धका सामग्री, कसैप्रति घृणा वा द्वेष फैलाउने वा विभिन्न जातजाति र सम्प्रदायबीचको समुधुर सम्बन्धलाई खलल पार्ने किसिमका सामग्रीहरू प्रकाशन वा प्रदर्शन गर्ने वा गर्न लगाउने व्यक्तिलाई एक लाख रुपैयाँ सम्म जरिवाना वा ५ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था गरेको छ ।

४. निर्वाचन आयोगद्वारा जारी गरेको निर्वाचन आचारसंहिताले निर्दिष्ट गरेको मान्यतालाई पालना गरी निर्वाचनसम्बन्धी सूचना र समाचार सम्प्रेषण गर्दा सञ्चारमाध्यमको भूमिका स्वतन्त्र र निष्पक्ष हुनुपर्दछ । राजनीतिक दल, उम्मेदवार, समर्थक वा जोसुकैले पनि गलत र अफवाहपूर्ण सूचना र समाचार प्रवाह गर्न गराउन सञ्चारमाध्यमलाई दवाव दिन वा प्रभावमा पार्न हुँदैन । सञ्चार माध्यमहरूले पनि सूचना र समाचार सम्प्रेषण गर्दा निष्पक्षता र सन्तुलनका नियमलाई सम्मान र पालना गर्ने (Respect rules of impartiality and balance) कुराहरूलाई व्यवहारमा रुपान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैगरी सबै दल र उम्मेदवारहरूलाई सञ्चारमाध्यममा समन्यायिक पहुँच (equitable access) दिनु पर्दछ । निर्वाचन आयोग र निर्वाचनमा संलग्न सबै निकाय र पदाधिकारीहरूले आमनिर्वाचनका विषयमा सूचनाको हकसम्बन्धी कानून अन्तर्गत रही सूचना माग गरी आउने नागरिक एवं सञ्चार माध्यमलाई सूचना मागको प्रक्रियालाई यथासम्भव सरल र सूचनाको पहुँचलाई सहज बनाउन सक्रिय सूचना प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउनु निर्वाचन आयोगको कर्तव्य हुन आउँछ ।

५. यी पृष्ठभूमिमा राष्ट्रिय सूचना आयोग आमनिर्वाचनलाई स्वतन्त्र, भयरहित र निष्पक्ष बनाई निर्वाचन परिणामलाई विश्वसनीय बनाउन सबै सरोकारवाला पक्षहरूलाई देहाय अनुसारको कर्तव्य पालना गर्न आह्वान एवं निर्देश गर्दछ:

(क) नेपाल सरकार

- निर्वाचनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष र स्वतन्त्र रूपमा सम्पन्न गर्न गराउन मातहतका सबै निकायलाई नेपाल सरकारका इमान्दारीसाथ जिम्मेवारी वहन गर्न आदेश दिने,
- सार्वजनिक निकायहरूले जारी गर्ने निर्वाचनसँग सम्बन्धित सूचना समयमै सर्वसाधारणले थाहा पाउने गरी प्रवाह गर्ने गराउने,
- गलत, नियोजित र भ्रमपूर्ण सूचनाहरू उपर निगरानी राख्न नियमनकारी निकायहरूलाई सकृय बनाउने,
- नेपालको संविधान र सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनले प्रदान गरेको सूचना माग्ने र पाउने संवैधानिक हक निर्वाचनका क्रममा थप महत्वपूर्ण हुने हुँदा सार्वजनिक निकायहरूलाई सूचनाको हकप्रति संवेदनशील रहन सचेत गर्ने गराउने ।

(ख) निर्वाचन आयोग

- मतदाता शिक्षालाई थप प्रभावकारी र व्यापक बनाउन अधिकतम मतदाता समक्ष पुग्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- मतदान के का लागि, मतदानको महत्व, मतदान प्रकृया बारेमा व्यापक प्रचार प्रसार गर्ने गराउने । यसरी प्रचार प्रसार गर्दा बहुसंख्यक जनसंख्याले बोल्ने मातृभाषामा समेत गर्ने गराउने ।
- निर्वाचनसँग सम्बन्धित ऐन, कानून, निर्देशिका, कार्यविधि, आचारसंहिताका आधारभूत कुराहरू मतदाता र सम्बन्धित पक्षहरूलाई समयमै सुसूचित गर्ने गराउने,
- सहज र भयरहित मतदान गर्न गरिएको निर्वाचन व्यवस्थापन र सुरक्षाको प्रत्याभूतिका सम्बन्धमा मतदातालाई आश्वस्त हुनेगरी सुसूचित गर्न गराउन लगाउने,
- सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पछाडि पारिएका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेशी, तथा मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत, अपांगता भएका व्यक्तिहरूमा निर्वाचन सम्बन्धी सम्पूर्ण सूचना पुग्ने सुनिश्चितता गर्ने,
- निर्वाचनमा स्वच्छता कायम राख्न र निर्वाचनमा हुने अनुत्पादक खर्चलाई नियन्त्रण गरी निर्वाचनलाई मर्यादित बनाउन राजनीतिक दलहरूले संकलन गरेको आर्थिक कोषको स्रोत र खर्चकासही सत्य र यथार्थ विवरण समय मै सार्वजनिक गर्न लगाउने,
- नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेको नेपाली नागरिकको सूचनाको हकमाथि निर्वाचनका क्रममा कुनैपनि तवरबाट अतिक्रमण नहुने व्यवस्था मिलाउने,
- मतदान गर्नु अघि मतदान गर्ने नागरिकलले मतदाता सूचीमा आफ्नो नाम भए÷नभएको एकीन गर्नका लागि निर्वाचन आयोगको वेबसाइटमा मतदाता नामावली अद्यावधिक गर्नुपर्ने,
- निर्वाचनसम्बन्धी सामग्रीहरूको बन्दोबस्त, मानव स्रोतको व्यवस्थापन, आर्थिक अनुशासन, आचारसंहिताको पालना र उल्लंघनका घटना, निर्वाचन पर्यवेक्षकको व्यवस्थापन लगायतका निर्वाचनसँग सम्बन्धित विविध पक्षको सही सूचना समय मै जनता समक्ष प्रवाह गर्ने गराउने,
- निर्वाचन आयोगको वेबसाइट तथा सामाजिक संजाल नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने गराउने,
- मिथ्या, भ्रमपूर्ण, गलत र नियोजित सूचना नियन्त्रण एवं नियमन गर्न नेपाल सरकार तथा नियामक निकायहरूसँग समन्वय गर्ने गराउने,
- सबै मतदातासँग आयोगको वेबसाइटमा पहुँच नहुन सक्छ । तसर्थ, निर्वाचनमा भाग लिएका प्रत्येक राजनीतिक दल वा तिनका प्रतिनिधिहरूलाई प्रत्येक बुथमा सम्बन्धित क्षेत्रमा मतदाताको विवरण संलग्न मतदाता नामावलीको एकप्रति संलग्न कपी निःशुल्क उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने,
- निर्वाचनको क्रममा पनि नेपालको संविधान र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ ले प्रदान गरेको सूचना माग्ने र पाउने हक प्रति सचेत रहने,
- नागरिकका तहबाट प्रवाह हुने सूचना सत्य, तथ्य र यथार्थमा आधारित हुनु पर्ने विषयमा जानकारी दिदै अन्यथा कारवाही हुन सक्ने विषयमा सचेत गराउने,

- निर्वाचनसँग सम्बन्धित कुनै पनि सार्वजनिक सरोकारको विषय सूचना अधिकारी मार्फत प्रवाह गर्न उत्प्रेरित गर्ने,
- निर्वाचनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, भयरहित र धाँधलीरहित बनाउन आवश्यक सहयोगका लागि आह्वान गर्ने ।

(ग) राजनैतिक दल

- राजनैतिक दलहरूले आफूले सार्वजनिक गर्नुपर्ने सम्बन्धित सूचना समय मै सर्वसाधारणले थाहा पाउने गरी प्रवाह गर्नु गराउने,
- राजनैतिक दलहरूले आफू संलग्न रहेको सामाजिक संजाल र संजालमा रहेको दलको परिचय सार्वजनिक गर्ने गराउने,
- आफ्ना उम्मेदवारका विषयमा तथ्यगत विवरणसहितका सूचना मात्र प्रवाहित गर्ने र अतिरञ्जित सूचना वा समाचार प्रवाह नगर्ने,
- कुनै राजनीतिक दल र उम्मेदवारविरुद्ध गालीगलौज, मिथ्या सूचना, दुष्प्रचार, द्वेषपूर्ण अभिव्यक्ति नदिने र यसलाई समाचार वा विज्ञापनका रूपमा प्रवाहित नगर्ने,
- सूचना अधिकारी नतोकिएको भए तत्काल सो व्यवस्था गरी सूचना प्रवाहलाई सहज बनाउने ।

(घ) मिडिया

- निर्वाचनसम्बन्धी सूचना र समाचार सम्प्रेषण गर्दा सञ्चारमाध्यमको भूमिका स्वतन्त्र र निष्पक्ष हुनुपर्ने,
- राजनीतिक दल, उम्मेदवार, समर्थक वा जोसुकैको प्रभावमा परेर गलत र अफवाहपूर्ण सूचना र समाचार प्रवाह गर्न गराउन नहुने,
- सूचना र समाचार सम्प्रेषण गर्दा निष्पक्षता र सन्तुलनका नियम लाई सम्मान ९चभकउभअत चगभिक या ष्मउवचतष्वन्तिथ बलम दबबिलअभ० र पालना गर्नुपर्ने,
- सबै दल र उम्मेदवारहरूलाई सञ्चार माध्यममा समन्यायिक पहुँच (भन्नगण्तबदभि बअअभकक) दिनु पर्ने,
- कुनै दल र उम्मेदवारप्रति गालीगलौज, मिथ्या सूचना, दुष्प्रचार, द्वेषपूर्ण अभिव्यक्ति समाचार वा विज्ञापनका रूपमा समावेश गर्न नहुने,
- कुनै पनि दल वा उम्मेदवारको प्रचार प्रसार सामग्री सशुल्क मात्र गर्नुपर्ने ।

(ङ) सर्वसाधारण नागरिक

- कुनै पनि सूचना अधिकारिक निकायबाट जारी भएको हो कि होइन भनी यकीन गर्ने,
- आधिकारिक निकायबाट जारी नभएका प्रकाशन सामग्रीहरूको भर नपर्ने, विश्वास नगर्ने,
- भ्रामक, मिथ्या, गलत तथा नियोजित सूचना प्रवाह भैरहेको जानकारीमा आए नियामक निकायमा जानकारी गराउने,

- सामाजिक संजालमा शेयर भएका कुनै पनि सूचना लाईक वा शेयर गर्नु अघि समाचार स्रोत विश्वसनीय र आधिकारिक भए नभएको यकीन गर्ने,
- निर्वाचनको क्रममा नेपालको संविधान र सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनले प्रदान गरेको सूचना माग्ने र पाउने हकको आवश्यक उपयोग गर्ने ।

निर्णय नं.२

यस आयोगबाट सम्पादन हुदै आएका कार्यहरु र कार्यालयमा भए गरेका विषय एवं कार्यालयमा उत्पादन हुने सूचनाहरु सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन,२०६४ को दफा ४ को उपदफा २(क) बमोजिम संलग्न विवरण अनुसार सूचनाको वर्गीकरण गरियो। उक्त वर्गीकरणलाई आयोगको वेबसाइटमा प्रकाशन गर्ने।